

notem que els matisos com 'mancar a la fidelitat (una muller, etc.)', 'seduir una dona amb promesa de matrimoni', i *enganyar-se* 'judicar falsament' ja es troben en el període medieval (veg. *AlcM*), i en 1575 OPou, *TbPu.*, p. 55, tenim «enganyar los ocells ab lo reclam...». En l'aspecte fonètic, hom ha tendit a considerar *enganar* la forma catalana genuïna amb la implicació que *enganyar* no ho fóra.

De fet, *enganar* és la forma que apareix fins ben entrat el segle XVI, a part de l'exemple d'*engannarei* del doc. de 1090 del baix llatí damunt indicat: «ne-l dezebré ne-l *enganaré*» (doc. de 1064 de Cerdanya, Alart, *RLR* III, 276); «cúidan *enganar* son vedí --» (*Hom. d'Organyà*, 7r13); en Llull constantment: *Contemp.*, 329, 21; *Doctr. Pueril*, 56, 77, 140; «Fo feta la companyia de la rata e de la granota, qui cuidava *enganar* la una l'altra» (Muntaner, c. 284, en ed. Barcino VIII, 43.25);¹ en Reixac, *Questa*, 157.19, 163.11; en Eiximenis, *Terç (DBal.)*; en Sant Vicent Ferrer, *Sermons* I, 157.27; *Quar.*, 207.1; en *Spill*,² v. 476 *enganen* rima amb *demanen*, i en v. 10029 *enganes* en rima amb *ufanes*; en *Voc. cat.-al.*, 1502 i en una obra de Timoneda *engane* surt en rima amb *mane*: «Plagués a Deu que con yo-us *mane* / vos me manàsseu: / seria una sort per si-us *engane*» (*BRAE* v, 508).

La forma amb *-ny-*, ja en el citat article del *TbPu.*, de l'any 1575, sembla esdevenir freqüent des d'aquest període endavant: *enganyat* en 1585 (Carreras Candí, *Misc.* II, 82); *enganyar* en doc. de 1588 (Calmette, *RLR* LV, 78), i després en el *DTol.*, 1653, Lacav., etc., i *enganar* sembla haver-se fet rar i desusat des de llavors,² exceptuant, és clar, les obres dels escriptors balears, que regularment usen *enganar*.³

La forma amb *-n-* és també regular en el substantiu postverbal, del qual hi ha exemples des del S. XI: *engan* apareix en un doc. de 1021-52 de Besalú (Alart III, 274, 275); doc. de Salses de 1090 (*ibid.*, p. 285); en *Homilies d'Organyà*, 5r10, 6v23; a. 1107 en els *Docs. Urg.* de Pere Pujol 2, 8; en Llull, *Blanq.* III, 174.26; «*Engan...* és, segons que diu la ley, de dir una cosa e fer-ne altra» (*Flors de Virtut: DAG.*); en *Spill*, 6920, *engan* rima amb *fan*; en *Tirant* c. 321; *engan* també apareix en rima en una composició del poeta valencià Escrivà de fi del S. XV (*Alart, InvLC*); també s'escriu *engan* en JEsteve, *Lib. Eleg.*, any 1489, i després en un escrit de 1535 (*AlcM*). Però OPou, *TbPu.*, 1575, que havia escrit *enganyar* (veg. amunt), també posa amb *-ny-*, «Venda ab *engany*. Venditio fraudulenta» (p. 135), i *engany* és la forma que duen els diccionaris catalans del S. XVII, Torra, 1653 i Lacav., 1695.

Tanmateix, no manquen exemples d'*engany* des de molt antic. En *Costums de Tortosa* trobem: «farà a bona fe, e sens tota machinació e *engany*» (p. 23); hi ha una bona possibilitat que Cerverí de Girona vagi usar *engany* en el seu poema «Maldit, Bendit». Però deixant a part aquests dos casos, que poden considerar-se de valor discutible, com que tant Cerverí com els *Costums de Tortosa* regularment empenen *engan*,

voldríem cridar l'atenció cap a exemples d'*engany* més segurs. En un document en llatí de 1291 de Bagà (Berguedà) inclòs en Serra, *Les Baronies de Pinós i Mataplana* la fórmula de jurament feudal apareix com «sine omni dolo et *engagno*» (p. 315), i en un altre document de 1379, editat per Carreras Candí tenim: «asò promet a bona fet et sens *enguany*» (*Sant Hilari*, p. 159), i el consciencios Alart cita d'un doc. de 1377 «per algun *engany* o art» (*InvLC*).

A la 2.ª meitat del S. XV els exs. d'*engany* són bastant freqüents. A la trad. cat. del *Breviloqui* de J. de Galles (*NCl.* XXVIII, segons el ms. A, dels últims decenniis del S. XV) llegim: «com asetjás la ciutat dels faliscos e lo mestre dels jochs menàs ab *enguany* a la host dels romans --» (p. 42); i Alart, *InvLC*, duu dos altres exemples del S. XV,⁵ i, a més, en una composició del poeta valencià Joan Moreno, *Obra feta pera 'ls vells*, dels últims anys del S. XV,⁶ *engany* es troba en rima: «E vant (=van) serquant, ab ferma cara, / d'amor l'*engany*, / e tot hom veu que no-ls *pertany*» (*Cançoner Sat. Val.*, ed. Miquel i Planas, p. 304).

La generalització de l'ús d'*enganyar* i *engany*, a les darreries del S. XVI suposa que durant la primera meitat del mateix segle la llengua devia vacillar entre les formes amb *-n-* i *-ny-*. Amb aquest motiu notem que el barceloní Gabriel Busa, que va fer en 1507 l'adaptació al català del diccionari de Nebrija, va traduir el mot castellà *engañar* i tots els derivats seus amb *-ny-* (*enganyar*, *enganyador*, *enganyós*, etc.), però tractant-se del substantiu va escriure «*Engan.* fraus. deceptio. captio». Ara bé, l'any 1562 quan es feia una nova edició del mateix diccionari, l'editor va invertir els termes de preferència: acceptà *engany* per al substantiu i rebutjà les formes amb *-ny-* de l'antiga edició, escrivint-les totes elles amb *n* (*enganar*, *enganador*, etc.). Aquesta mena de procedir per part de dos editors podria produir-se només existint en la llengua una forta vacil·lació entre una i l'altra variant. I hi ha un testimoni que ens mostra que aquest estat de coses es donava encara a la segona meitat del S. XV, car un document de 1462 de Barcelona escriu *desenganyar* un cop amb *-n-* i l'altre amb *-ny-* (veg. avall en els derivats).

L'aparició de (*des*)*enganyar* ja en 1462, i sobretot les mostres ben antigues d'*engany*, fan convincent la possibilitat que *enganyar*, del qual s'havia derivat *engany*, era existent en la llengua des d'un principi,⁷ i la seva absència en texts antics es deuria al fet d'haver-se considerat de to popular en contrast amb *enganar*.

En realitat, no és gens sorprenent que *INGANNARE* es vagi perpetuar en la llengua en dues variants. És sabut que la geminada *-NN-* va donar en algunes regions el mateix resultat que l'occità reduïnt-se en *-n-*, i en d'altres aquest grup s'havia palatalitzat per a donar *-ny-* com en castellà. La *-n-* ha estat pròpia del Pallars, Ribagorça, i de la part ponentina del català occidental, fins a Morella, i sembla haver conviscut amb *-ny-* en el Rosselló i Cerdanya des d'un principi